

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ИШЛАР МОНИТОРИНГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ – ПЕДАГОГИК ЗАРУРИЯТ СИФАТИДА

Пулатов Джавдат Абдужабборович

*Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети “Педагогика ва психология”
кафедраси доценти, Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (Doctor of
Philosophy)*

Аннотация: Мазкур мақолада олий таълим тизимида таҳсил олаётган ёшлар маънавий-ахлоқий фазилатларини шакллантиришида, улар онгида ҳалқимизнинг азалий анъаналарига, удумларига, тилига, динига, руҳиятига асосланиб, келажакка ишонч, меҳр-оқибат, сабр-тоқат, адолат, маърифат, инсонпарварлик, меҳнатсеварлик тўғрисида сингдиришида маънавий-маърифий ишларни таъкил этиши муҳим педагогик аҳамият касб этиши илмий-назарий жиҳатдан ёритиб берилган. Шунингдек мақолада, мониторинг орқали Олий таълим тизимида фаолият юритаётган тьютор ва педагогларни исталган вақтда “фаолиятини” баҳолаш ва прогноз қилиш имкониятлари тўғрисида тўхталиб ўтилган.

Таянч сўзлар: олий таълим, мониторинг, интеграция, маънавий-маърифий ва тарбиявий иш, дунё стандартлари, механизм, тьютор, педагог, касбий, педагогик маҳорат, креатив, умумбаширий муаммо, стратегия.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОНТРОЛЯ ДУХОВНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ – КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ

Пулатов Джавдат Абдужабборович

*Доцент кафедры «Педагогика и психологии» Узбекского государственного
университета мировых языков, Доктор философии по педагогическим наукам (Doctor
of Philosophy)*

Аннотация: В данной статье в формировании духовно-нравственных качеств молодежи, обучающейся в системе высшего образования, на основе вековых традиций, обычаев, языка, религии и духа нашего народа, чувства веры в их сознании формируется будущее, доброта, терпение, справедливость, просвещение, человечность, трудолюбие. Научно и теоретически объяснено, что организация духовно-просветительской деятельности в процессе привития приобретает важное педагогическое значение. Также в статье рассматриваются возможности оценки и прогнозирования «деятельности» преподавателей и педагогов, работающих в системе высшего образования посредством мониторинга.

Ключевые слова: высшее образование, мониторинг, интеграция, духовно-просветительская и воспитательная работа, мировые стандарты, механизм, наставник, педагог, профессионализм, педагогическое мастерство, творческая, универсальная задача, стратегия.

IMPROVING CONTROL OF SPIRITUAL AND EDUCATIONAL WORK IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM – AS A PEDAGOGICAL NECESSITY

Pulatov Dzavdat Abdujabborovich

*Associate Professor, Department of Pedagogy and Psychology, Uzbek State University of
World Languages Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences*

Abstract: In this article, in the formation of the spiritual and moral qualities of young people studying in the higher education system, on the basis of centuries-old traditions, customs, language, religion and spirit of our people, a sense of faith in their minds, the future, kindness, patience, justice, enlightenment are formed, humanity, hard work. It has been scientifically and theoretically explained that the organization of spiritual and educational activities in the

process of inculcation acquires important pedagogical significance. The article also discusses the possibilities of assessing and predicting the "activities" of teachers and educators working in the higher education system through monitoring.

Key words: higher education, monitoring, integration, spiritual, educational and educational work, world standards, mechanism, mentor, teacher, professionalism, pedagogical skill, creative, universal task, strategy.

Глобаллашув, техноген ривожланиш, халқаро иқтисодий интеграция жараёнларида таълим ва тарбия тизимини фан, техника ва ишлаб чиқариш соҳалари билан интеграциялашувини таъминлаш, Янги Ўзбекистоннинг кейинги тараққиёти ва истиқболи, ҳуқуқий, маънавий – маданий заминларини мустаҳкамлаш учун ёш авлодга дунё стандартлари талаби даражасида маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш олдимизда турган муҳим педагогик вазифалардан биридир.

Олий таълим тизимида маънавий-маърифий ишлар мониторингини такомиллаштириш механизмларини ишлаб чиқиш, таълимий фаолиятда бой миллий маданий-тарихий анъаналар, урф-одатлар ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган маънавий-маърифий ва тарбиявий ишларни ташкил этиш муҳим ижтимоий ва педагогик заруриятдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28 январь 2022 йилдаги ПФ-60-сонли “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги фармонида “маънавий тараққиётни таъминлаш ва соҳани янги босқичга олиб чиқиш”, “миллий манфаатлардан келиб чиққан ҳолда умумбашарий муаммоларга ёндашиш” [1] масалаларига алоҳида урғу бериб ўтилган.

Алоҳида эътироф этиб ўтиш жоизки, Олий таълим тизимида маънавий-маърифий ишлар мониторингини такомиллаштириш механизмларини ишлаб чиқишда тўр ва педагогларнинг касбий, педагогик маҳорати ва креатив қобилиятларига нисбатан талабларнинг ортиб бораётганлиги, жамият олдига ҳар бир педагогни маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш учун олиб борилаётган ислохотларнинг фаол иштирокчисига айлантириш ҳамда уни рўёбга чиқаришга қулай шароитларни яратиш муаммосини қўймоқда. Чунки бундай эҳтиёж педагогикадаги янги парадигма – шахсга йўналтирилган тарбия технологиялари асосини ташкил этувчи жамиятдаги янгича қарашлар– объектив дунёни яхлит идрок этадиган, ўзлигини тушунадиган, инсоний кадр – қимматни улуғлайдиган маънавий баркамол авлодни тарбиялаш мамлакат тараққиёти ва равнақининг бош мезонига айланмоқда. [5]

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 8 октябр 2019 йилдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847 Фармонида белгилаб берилди. Бу биринчи навбатда, фармонда кўрсатилган “Олий таълим тизимида маънавий-маърифий ва тарбиявий ишларни ташкил этиш фаолиятини такомиллаштириш”, “Талабаларни адабиёт, санъат ва спортга, соғлом турмуш тарзига жалб этиш, уларда эстетик дид ва касбий этика, ахборот таҳлили маданиятини шакллантириш, ватанга муҳаббат ва унинг тақдирига дахлдорлик, фидойилик ҳиссини қарор топтириш бўйича маънавий-маърифий тадбирлар режасини ишлаб чиқиш ва барча олий таълим муассасаларида мазкур чора-тадбирлар режаси ижросини таъминлаш” [2] да муҳим аҳамият касб этади.

Президент Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида “Биз Ўзбекистонни ривожланган мамлакатга айлантиришни мақсад қилиб қўйган эканмиз, бунга фақат жадал ислохотлар, илм-маърифат ва инновация билан эриша оламиз. Бунинг учун, авваламбор, ташаббускор ислохотчи бўлиб майдонга чиқадиган, стратегик фикр юритадиган, билимли ва малакали янги авлод кадрларини тарбиялашимиз зарур” деган эътирофлари таълим тараққиётининг кейинги истиқболи кўп жиҳатдан Олий таълим тизимида таҳсил олаётган кадрлар салоҳияти, уларнинг келажақ истиқболлари, ижодкорлиги ва ташаббускорлиги билан боғлиқлигини ижтимоий ҳаётнинг ўзи кўрсатмоқда.

Шунинг учун ҳам мактабгача таълим ташкилотларидан бошлаб олий ўқув юртигача

– таълимнинг барча бўғинларида маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ислоҳ қилиш, Олий мактаб ва педагогика фани олдида турган муҳим вазифаларидан бўлиб ҳисобланади.

Бизнинг фикримизча, Олий таълим тизимида маънавий-маърифий ишлар мониторингини дидактик имкониятларини янада такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари сифатида:

– маънавий-маърифий тадбирларни ташкил этишда янги малака талабларини ишлаб чиқиш;

– тьютор ва педагогларни зарур методик материаллар билан қуроллантириш;

– Олий таълимни бошқариш ахборот тизимини (EMIS) такомиллаштириш, вазирлик ва идораларнинг бошқа ахборот тизимлари билан интеграциялаш;

– халқаро стандартлар ва миллий анъаналар уйғунлигида юқори малакали, замонавий билим ва кўникмаларга эга профессионал кадрларни тарбиявий фаолиятни назорат қилиш ишларига жалб этиш;

– таълимда брендлар, миллий анъаналар, кадрлар тизимини яратиш асосида олий таълим ва олий таълим муассасалари имиджини шакллантириш стратегияси бўйича дастурлар ишлаб чиқиш ;

– талабаларни халқ оғзаки ижоди, адабиёт, санъат ва спортга, соғлом турмуш тарзига жалб этиш уларда эстетик дид, этика, ахборот таҳлили маданиятини шакллантириш;

– ватанга муҳаббат ва унинг тақдирига дахлдорлик, фидойилик ҳиссини қарор топтириш бўйича маънавий-маърифий тадбирлар режасини ишлаб чиқиш;

– маънавий тарбияни баҳолаш мониторингини илмий асосланган индикаторларини ишлаб чиқиш;

Фикримизча юқоридаги вазифалар ижросини таъминлашда халқаро миқёсда БМТнинг International Institute for Sustainable Development (IISD), Swiss Federal Institute of Technology (Швейцария), University of Bridgeport (АҚШ) каби дунёнинг етакчи олий таълим муассасалари ва илмий марказлари, Оломоўцкий университети Indigenous Teacher Education Project (ИТЕР) лойиҳаси (Чехия) томонидан олиб борилаётган тадқиқотларни ўрганиб чиқиш ва тарбиявий фаолият жараёнига татбиқ этиш муҳим аҳамият касб этади.

Юқорида кўрсатилган вазифалар ижросини таъминлаш учун Олий таълим тизимида маънавий-маърифий ишлар мониторингини такомиллаштириш тизимининг дидактик имкониятларини аниқлаштириш муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун:

– биринчидан, юқори самарали инновацион тарбия технологиялари асосида, илғор хорижий тажрибани кенг жорий этган ҳолда, олий таълим муассасаларида таҳсил олаётган талабалар учун маънавий-маърифий тадбир режалари, дастур ҳамда услубларини тубдан янгилашни талаб этмоқда;

– иккинчидан олий таълим муассасаларида талабаларга сабоқ бераётган тьютор, профессор ўқитувчиларни замон билан ҳамнафас бўлишларига, тарбиявий фаолият жараёнига янгича инновацион креатив ёндашувлар, шунингдек, илғор услубларни кенг жорий этишга зарур шарт - шароит яратиш, шу билан бирга, тарбиявий ишларни ташкил этишда педагог маҳорати, педагогик ва маънавий тарбиявий фаолиятини муттасил ривожлантириб боришини талаб этади. Ваҳоланки, бугунги замонавий педагог ва тьютор:

– ҳар томонлама ривожланган илмий тафаккурга эга, касбига тегишли маълумоти бор, яъни ўз фанининг чуқур билимдони, педагогик мулоқот устаси, педагогик - психологик ва услубий билим ҳамда малакаларни эгаллаган бўлиши ҳамда турли педагогик вазиятларни таҳлил қила олиши, лозим;

– педагогик таъсир кўрсатишнинг дидактик усул ва воситаларини танлай олиш қобилиятига ҳам эга бўлиши, монодидактик тизимнинг комбинациясидан унумли фойдалана олиши;

– Ассоциатив-рефлекторли, бихевиористик, гештальттехнология, интериоризаторлик, ривожлантирувчи, нейролингвистик дастурлаштирилган ва суггестив таълим технологияларини амалиётга татбиқ эта олиши;

- ўқитувчи юксак даражадаги педагогик маҳорат, чунончи, коммуникативлик лаёқати, педагогик техника (нутқ, юз, қўл-оёқ ва гавда ҳаракатлари, мимика, пантомимика, жест) қоидалари чуқур ўзлаштириб олишга эришишлари лозим. [6]

Юқоридаги фикрларимиз мантиқий давоми сифатида биз айтишимиз мумкинки, бугунги кунда мутахассислар олдида турган муҳим вазифалардан бири бўлажак психологларамалийкомпетентлигинимониторингқилиштизиминитакомиллаштиришдан иборат.

Педагогик психологик адабиётлар ва илмий изланишларимиз таҳлили шуни кўрсатдики, “Мониторинг” тушунчасининг бир қатор изоҳлари мавжуд бўлиб, жумладан, “Педагогика” энциклопедиясида мониторинг monitor + инглизча - ҳаракат номи қўшимчаси: кузатиш, назорат қилиш маъноларини англатади. Уни биз қуйидагича талқин қилишимиз мумкин:

1. Бирон-бир жараёни унинг кутилган натижа ёки дастлабки тахминга мувофиқлигини аниқлаш мақсадида доимий кузатиб бориш.

2. Муайян воқеликни бошқариш, назорат қилиш орқали унинг натижаларини умумлаштирувчи жараён.

Тарихий тамойили нуқтаи назаридан ўрганиб чиққанимизда “Мониторинг” атамаси илк маратоба 1972 йил июнь ойида Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг “Столфгольм” конференциясини ташкил этиш арафасида “назорат” атамасига муқобил сифатида ишлатила бошланган. Мониторингнинг яхлит тизим сифатидаги элементлари 1943 йилда Р.Манн, 1974 йилда В.Д.Федеров, 1985 йилда К.С.Бурдин тадқиқотларида таърифлаб, асослаб берилган. Шунингдек, мониторинг - маълум бир табиий, ижтимоий ва бошқа объектларнинг ўзгариш ҳолатини тизимли кузатиш, баҳолаш асосида кейинги ҳолатини прогноз қилиш деб чет тили сўзларининг катта изоҳли луғатида изоҳ берилган.

Педагогик адабиётлар ва луғатлар таҳлилига таяниб айтишимиз мумкинки, таълим тизимида инсонпарвар, шахсга йўналтирилган парадигмаларнинг пайдо бўлиши педагогика фанининг ривожланишига туртки берган, педагогика фанининг тили янги атамалар ва тушунчалар билан бойиган. Уларнинг аксарияти ўқув амалиётида кенг қўлланиши натижасида ўқув жараёнининг мазмунига сингиб кетган. Педагогик тушунчалар мазмуни концепциясини англаш унинг маъносини ёки моҳиятини ўрганиб чиқишни тақозо қилади. [3]

Шунинг учун “Педагогик мониторинг” тушунчасини кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир. Маълумки, концепциянинг бир тилда қайд этилиши унинг луғатда қайд этилишидир. 1992 йилда “педагогик мониторинг” тушунчаси луғатларда қайд этилмаган. Бироқ, 1998 йилда В.А.Мижериковнинг “Психологик ва педагогик луғатида” “мониторинг” тушунчаси таърифи берилган эди, унда мониторинг объектни даврий равишда мониторинг қилиш ва мажбурий алоқа сифатида қайд этилган. 2000 йилда “таълимдаги мониторинг” тушунчасининг таърифи бўйича - ҳар қандай жараён исталган натижа ёки бошланғич тахминларга мувофиқлигини аниқлаш учун доимий мониторинг. [3]

Шу билан бирга, нашр адабиётларини таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, мониторинг назорат қилмайди ва таълим тизимидаги мониторинг жараёни доимий равишда кузатиб бориш билан чекланмайди. Шунинг учун “педагогик мониторинг” тушунчасининг мазмунини ўрганишда биринчи қадам “мониторинг” сўзининг маъноси ва унинг илмий этимологиясини англаувчи белгиларнинг умумийлигини ўрганишдир. Шу билан бирга, педагогик адабиётлар таҳлили шуни кўрсатадики, мониторинг жараёни доимий давом этади, “педагогик мониторинг” тушунчаси мазмунини ўрганишда биринчи қадам “мониторинг” ўрганиш ва илмий этимологиясини билишни тақозо этади.

Бир қатор педагог олимларимиз илмий изланишларида мониторинг - таълим тизими балки, унинг алоҳида элементлари тўғрисида асосли хулосалар чиқариш, исталган вақтда унинг ҳолатини баҳолаш ва прогноз қилиш имконини берувчи маълумот билан таълим тизими бошқарувни таъминлаш мақсадида ахборот йиғиш, қайта ишлаш, сақлаш ва тарқатиш [6] деб таъриф беради. Мониторинг - инглизча атама бўлиб, “узлуксиз

кузатиш” деган маънони англатади. Мониторингга ижтимоий бошқарув назариясида энг муҳим, бошқарув соҳасидаги нисбатан мустақил бўлим сифатида қарайди ҳамда таълим мониторинги доирасида педагогик фаолият натижалари юзага чиқарилади ва баҳоланади” [7] деб таъриф берса, Мониторинг-пировард натижадеб изоҳланади.

Демак, Олий таълим тизимида маънавий-маърифий ишлар мониторингини такомиллаштириш механизмларини ишлаб чиқиш олий таълим муассасаларида фаолият юритаётган тьютор ва педагогларни исталган вақтда “фаолиятини ” баҳолаш ва прогноз қилиш имконини берувчи маълумот билан таълим тизими бошқарувни таъминлаш мақсадида ахборот йиғиш, қайта ишлаш, сақлаш ва тарқатиш самарадорлигини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Хулоса қилиб айтганда, жаҳон тажрибаси ахборот -коммуникация технологиялари ва Интернетнинг таълим соҳасига кенг кириб келиши таълим хизматларининг глобаллашуви учун ҳам катта йўл очмоқда. Ривожланган давлатлар таълим соҳасида бўлаётган бундай ижобий жиҳатларни эътиборга олган ҳолда талабалар орасида маънавий-маърифий ишларни юксалтириш учун ахборот - коммуникация технологияларидан оммавий равишда кенг фойдаланиш механизмларини ишлаб чиқиш талаба-ёшларнинг мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлаш, уларда юксак ахлоқий сифатларни тарбиялаш, уларнинг касбий компетентлиги билан инсоний фазилатларини уйғунлаштириш, профессор-ўқитувчиларнинг тарбиявий масъулиятини ошириш, таълим ва тарбия уйғунлигини амалда таъминлаш учун фанларнинг ҳар бир мавзусидаги тарбиявий мақсаддан унумли фойдаланилишини таъминлаш билан боғлиқ жараёнларни амалга оширишга қаратиш давр талабига айланиб бормоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28 январь 2022 йилдаги ПФ-60-сонли “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. <https://lex.uz/docs/5841063>

2.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 08.10.2019 й. “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ПФ-5847 Фармони. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси 2019 йил 9 октябрь. www.lex.uz.

3.Пулатов Дж.А. Бўлажак психология ўқитувчиларининг амалий компетентлигини мониторинг қилиш тизимини такомиллаштириш. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) олиш учун ёзилган дисс. Тошкент-2020

4.Кинжаева Г. С Талабаларни касбий - педагогик таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш технологияси Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) олиш учун ёзилган дисс. Тошкент-2020

5.Нишонова С. Ёшлар тарбиясининг маънавий илдизлари. – Т.: Янги аср авлоди, 2008. – 186 б.

6. Джураев Р.Х. Система комплексной оценки качества образования Специалиста // Высшее образование. - 2005. - № 2. - С. 72-78.

7.Ахлидинов Р.Ш. Социально-педагогические основы управления качеством общего среднего образования.: Автореф. дис. д-ра пед. наук. - (Ташкент, 2002. - 44 с.

8.Ибрагимов Х.И., Йулдошев У.А., Бобомирзаев Х. Педагогика - психология / Ўқув қўлланма. Тошкент: Ўзбекистан файласуфлари миллий жамияти, 2007. - 134 б.